

רבה, רמא הטיל חובת צדקה גם איתמי דבי בר מריון על היתומים של 'בר מריון' שהיה עשיר גדול⁽³⁵⁾.

אמר ליה אביי: כיצד אתה מטיל חיוב צדקה על יתומים, והלא תני רב שמואל בר יהודה, אין פוסקין צדקה על היתומים אפילו לפדיון שבויים?

אמר ליה רבה, אנא, מה שהטלתי חיוב צדקה עליהם, לאחשובינהו קא עבידנא. כונתי היתה להחשיב את היתומים, שהיו חשובין בדברי מצוה כאביהם⁽³⁶⁾:

איפרא הורמיז [שם אשה⁽³⁷⁾], אימיה דשבור

מלכא, שדרה ארנקא דינרי שלחה ארנק עם דינרים לקמיה דרב יוסף. אמרה, ליהוי דינרים אלו, לעשות בהם מצוה רבה⁽³⁸⁾.

יתיב רב יוסף וקא מעיין בה, מאי איזו מצוה נקראת 'מצוה רבה'?

אמר ליה אביי, ממה דתני רב שמואל בר יהודה יש ללמוד מהי מצוה רבה, כי הוא שנה: אין פוסקין צדקה על היתומים אפילו לפדיון שבויים, ומכך שאמר 'אפילו לפדיון שבויים', שמע מינה:

כי פדיון שבויים, מצוה רבה היא יותר ח-ב ממצות צדקה.

שחייב לשלם על הנאתו, ועי' בזה בשיעורי הגר"ש רוזובסקי אות קע"ט.

35. רבינו גרשום כאן, וכן מבואר להלן יב ב ברש"י ד"ה אמרו אחי, ע"ש.

36. על פי רבינו גרשום.

37. ופירשו התוס', שנקראת כך משום שמשמעות הלשון 'איפרא', הוא מלשון חן, ו'הורמיז' הוא שם שכינה, כלומר שהיה לה חן מאת הקדוש ברוך הוא [עי' מהרש"ל]. ורש"י בנדה כ ב פירש שהיה לה יופי כשל שדים.

38. לקמן י ב, מביאה הגמרא, ששלחה מעות לרבי אמי ולא קבלם משום שכתוב 'ביבש קצירה תשברנה', והיינו שכאשר כשתכלה זכות העובדי כוכבים, אז תשבר מלכותם, ולא רצה רב אמי להוסיף לה זכות, וגם רבא שקבל, לא קבל אלא משום שלום מלכות, וחילק את הכסף לעניי הגויים כדי שלא יהיו לה זכויות מהחזקת ישראל. והקשו התוס' כאן מדוע רב יוסף קבל

את המעות כדי לתתם לישראל. ותירצו שגם רב יוסף קיבל את המעות משום שלום מלכות ופדה בזה שבויי גויים. אבל רש"י להלן יא א [שהביאו התוס' כאן] פירש, שרבא יכל לתת לעניי הגויים, ואין בזה גניבת דעת, כי הגויים יודעים שישראל רגילים לפרנס עניי גויים כמו שאמרו בגיטין סא א שמפרנסים עניי עכו"ם מפני דרכי שלום. אבל רב יוסף לא יכל לחלק לעניי גוים שהרי היא בקשה ממנו לעשות בזה מצוה רבה, ואם יתן לעניי הגויים יש בזה גניבת דעת.

ובקובץ שיעורים [אות נ"ה] העיר מדוע כתב רש"י דרב יוסף לא יכל לחלק לעניי הגוים משום 'שאסור לגנוב דעת הבריות', הלא גם בלא טעם זה אסור לשנות ממה שאמרה לו, שאם יעבור על דעתה יהיו המעות גזל, ובאמת הרמ"ה כתב שאין זה משום גניבת דעת [דלשיטתו מותר לגנוב דעת הבריות לאפרושי מאיסורא] אלא הוא משום שהתנתה עמו שיעשה עם זה מצוה רבה, ואם לא יעשה כן המעות יהיו גזל בידו.

עוד יש להעיר בדברי התוס', מדוע לא פדה רב יוסף שבויי גויים. ובאמת כן כתב הריטב"א, ומדברי התוס' מוכח שאף שנותנין צדקה

זה הוא מסברא.⁽⁴⁰⁾

ומפרשת הגמרא: **אי בעית אימא** דבר זה שחרב קשה ממות נלמד מסברא, כי האי שמת במיתת חרב, קא מינוול, מתלכלך בדמו.⁽⁴¹⁾ ואילו האי שמת במיטתו, לא קא מינוול!

ואי בעית אימא, דבר זה שמיתת חרב קשה ממות, נלמד מקרא, שנאמר בתהלים 'יקר בעיני ה' המותה לחסידיו'. ודורשת הגמרא שכונת הפסוק הוא, שכבוד הוא לחסידים למות במיתה טבעית, ולא בחרב או ברעב.⁽⁴²⁾

וכן **רעב**, שהוא העונש המוזכר שלישי בפסוק, קשה ממיתת חרב המוזכרת לפני רעב.

ומפרשת הגמרא מהו המקור שמיתת רעב קשה ממיתת חרב. **אי בעית אימא** אפשר להוכיח זאת מקרא, מהפסוק המבואר להלן,

אמר ליה רבא לרבה בר מרי: מנא הא מילתא? מהו המקור למה דאמור רבנן דפריון שבויים מצוה רבה היא.

אמר ליה: דכתיב, הקדוש ברוך הוא אמר לירמיה, אמור לעם ישראל בנבואה שאמרתי לגרשם מארצי ויצאו ממנה⁽³⁹⁾, והוסיף הקדוש ברוך הוא ואמר לירמיה [ירמיה טו] 'והיה כי יאמרו אליך **אנה נצא? ואמרת אליהם: כה אמר ה', אשר למות למות, ואשר לחרב לחרב, ואשר לרעב לרעב, ואשר לשבי לשבי** —

ואמר רבי יוחנן כל עונש המוזכר מאוחר בפסוק זה קשה מחבירו. והעונש השני המוזכר בפסוק 'חרב', עונש זה קשה ממות.

ומבאר הגמרא מהו המקור שחרב קשה ממות —

אי בעית אימא אפשר להוכיח זאת מקרא פסוק המבואר להלן, **ואי בעית אימא** דבר

39. על פי פירוש המצודות, ירמיה ט"ו, א.

40. בהרבה מקומות בש"ס אמרו, 'איבעית אימא קרא, ואיבעית אימא סברא'. והקשו התוס' בשבועות כב ב [ד"ה איבעית] שכיון שיש סברא, מדוע צריך פסוק. וכתבו שם דיש לחלק דיש דברים שאין הסברא פשוטה כל כך, וצריך הפסוק להשמיענו הסברא.

41. על פי רבינו גרשום.

42. על פי מהרש"א. ויש לציין, שרש"י שם בתהלים פירש 'יקר בעיני ה', הראני הקב"ה שדבר קשה וכבד הוא בעיניו להמית חסדיו

לעכו"ם אך אין פודים את שבוייהם.

ולענין הלכה, פסק השולחן ערוך [יו"ד סימן רנ"ד סעיף ב'] שר עובד כוכבים ששלח ממון לישראל לצדקה אין מחזירין אותו משום שלום מלכות אלא נוטלין ממנו בסתר כדי שלא ישמע השר', וברמ"א שם כתב, 'ויש אומרים שיעשה בהן מה שצוה לו המושל', והוא על פי דברי התוס' לפנינו ורש"י להלן, וכנ"ל. ועי' עוד בש"ך שם שכתב שגם היש אומרים מודים שאם שלח השר את הכסף סתם ינתן הכסף לעניי הגויים, ורק אם התנה מפורש לעשות דבר מסוים, אזי אין משנים מדעתו, ופשוט.

ובעיקר מה שאמרו שם שרבא חלקם לעניי הגויים, עי' להלן שם בהערה, אם יש לעכו"ם זכות בנתינת צדקה לעכו"ם.

ואי בעית אימא הוא מסברא.⁽⁴³⁾

איבעית אימא סברא, שהרי, האי שמת במיתת רעב קא מצטער עד שמת, ואילו האי שמת בחרב לא קא מצטער כי מיד מת.

ואיבעית אימא קרא, שנאמר במגילת איכה 'טובים היו חללי הרב מחללי רעב', הרי, שרעב קשה מחרב.

שבי, שהוא העונש האחרון המוזכר בפסוק [קשה מכולם], משום דכולהו איתנהו ביה. שבעונש זה כלולים כל העונשים האחרים, שהרי השבוי נמצא ביד שוביו, והם יכולים לעשות בו כל מה שרוצים, למות [עי' הערה⁽⁴⁴⁾], או להרגו בחרב או ברעב. ומכאן שמצוה רבה לפדות שבויים⁽⁴⁵⁾.

תנו רבנן, קופה של צדקה, נגבית מהציבור בשנים, ואין אדם אחד גובה כסף מן הציבור. ומתחלקת לעניים בשלשה אנשים.

וטעם הדבר: נגבית בשנים, משום שאין עושים "שררות" על הצבור פחות משנים. ולהלן יבואר מדוע גביית הצדקה היא ענין של 'שררה'.

ומתחלקת בשלשה, כי כאשר דנים כמה כסף צריך כל עני ועני, הרי זה כדיני ממונות, ואין דנים דיני ממונות פחות משלשה.

קופה של תמחוי, שאוספים מבני העיר מיני מאכל ומחלקים לעניים, נגבית בשלשה אנשים, ומתחלקת בשלשה.

וכעין זה פירשו שאר מפרשים שם. והיינו שמילת 'יקר' אינה מלשון כבוד ויקר כמו שפירש המהרש"א, אלא הוא מלשון קושי וכבידות.

43. על פי גירסת הב"ח.

44. רש"י כתב 'שהוא ביד העכו"ם לעשות בו כל חפצו, אם למות אם לחרב אם לרעב'. ודברי רש"י תמוהים לכאורה שהרי 'מות' פירושו מות טבעי, ואם כן כיצד הוא ביד שוביו למות. ופירש המהרש"א, כי ודאי אין הוא ביד שוביו לזה ואינם יכולים להמיתו מיתה טבעית. וכונת רש"י דהשבוי שלא הורגל בטבע מקומות ומדינות אחרות מת שם מיתה טבעית.

ובעיקר דברי רש"י שכתב שהשבי כולל כל העונשים משום שהוא ביד העכו"ם להמיתו במה שירצו, צ"ב שהרי אינם יכולים להמיתו גם בחרב וגם ברעב, אלא במיתה אחת. ואולי כונת רש"י דיכולים להרעיבו ואח"כ להמיתו ברעב, וצ"ע.

45. הקשו התוס', אם כן מדוע אמרו במגילה שאין מוכרים ספר תורה אלא ללימוד תורה ולישא אשה, והרי, מצות פדיון שבויים היא מצוה רבה. ותירצו דשמא דבר פשוט הוא שמוכרים לצורך פדיון שבויים.

והקשה הדרישה [יו"ד רנ"ב], שהלא לעיל [ג א] מבואר שאין מוכרים בית הכנסת לצורך פדיון שבויים. והרי קדושת ספר תורה חמורה מקדושת בית הכנסת, ואם כן כיצד יתכן שמוכרים ספר תורה, שקדושתו חמורה, לצורך פדיון שבויים, ואילו בית הכנסת, שקדושתו קלה מקדושת ספר תורה, אין מוכרים אותו לצורך פדיון שבויים. ועי"ש מה שתירץ. והש"ך [שם ס"ק א] תירץ דמה שאמרו לעיל ג א שאין מוכרים בית הכנסת לצורך פדיון שבויים, הוא רק באופן שאפשר להשיג כסף מבני העיר ולפדות את השבויים, אבל אם אי אפשר להשיג כסף מבני העיר, מוכרים את בית הכנסת ופודים את השבויים. ועי' עוד בט"ז שם ס"ק ב'.

עיר זו. אבל קופה, כסף הנגבה מבני העיר, אינו ניתן אלא לעניי העיר בלבד.

ורשאים בני העיר, אם רבו עניי עולם בעיר, לעשות קופה תמחוי.⁽⁵⁰⁾ לתת אף לעניי עולם.

וכן רשאים לעשות מהתמחוי קופה ולתיתה, רק לעניי העיר.

וכן רשאים לשנותה את מטרת כספי הצדקה, ולעשות בהם כל מה שירצו לצרכי ציבור.⁽⁵¹⁾

ורשאים בני העיר להתנות על המדות, לקבוע את מידות הנפה והמשקל שבהם ימכרו בעיר, כגון לקבוע כמה היא 'סאה', אם במידה גדושה או במידה מחוקה. ועל

וטעם הדבר שנגבית רק על ידי שלשה אנשים, הוא משום שגבויה⁽⁴⁶⁾ וחלוקה שוים. שבאותו יום שגובים מבני העיר את האוכל, באותו יום עצמו מחלקים את האוכל לעניים כמבואר להלן, וכיון שבחלוקה צריך שלשה כמו ששנינו לעיל שהרי זה כדיני ממונות, לכן גם גובים בשלשה, כדי שלא יצטרכו כל יום לטרוח ולחפש אדם שלישי לחלק. מה שאין כן קופה של צדקה, שאין מחלקים את המעות ממנה אלא פעם אחת בכל שבוע.⁽⁴⁷⁾

תמחוי, אוכל לעניים, מחלקים בכל יום. אבל קופה של כסף, אין מחלקים אלא מערב שבת לערב שבת, ומכסף זה ניזונים העניים במשך השבוע.⁽⁴⁸⁾

תמחוי, ניתן אף⁽⁴⁹⁾ לעניי עולם שאינם עניי

46. בחיריק תחת הג' — יעב"ץ.

47. על פי רש"י. אבל הר"ף והרמב"ם והשולחן ערוך, פירשו באופן אחר, ולשיטתם מה שקופה של צדקה נגבית בשנים הוא משום שדבר קצוב הוא על כל אחד ואחד מבני העיר כמה חייב לתת לקופה [ע'י' תוס' כאן], ואין הגבאים מעלים או מורידים את הסכום. אבל תמחוי אינו קצוב לכל אחד ואחד, והגבאים קובעים לכל אחד לפי צורך השעה כמה יתן, והרי זה כדיני ממונות, וכשם כי כאשר קובעים כמה יקבל כל עני צריך שלשה, הוא הדין כשקובעים כמה יתן כל אחד צריך שלשה. ולפי זה מה שאמרו כאן 'גבויה וחלוקה שוין' הכונה כשם שבחלוקה צריך שלשה שהרי זה כדיני ממונות, הוא הדין בגביה צריך שלשה שהרי זה כדיני ממונות.

48. ופירש המאירי דתמחוי אינו מתחלק מערב שבת לערב שבת כדי שלא יתקלקלו התבשילים.

49. על פי המאירי, ופשוט.

50. שיטת הר"י מיגאש רבינו יונה והרמ"ה [וכן משמע ברבינו גרשום], שרק אם נותר כסף בקופה לאחר שחלקו לעניי העיר, אזי מותר לעשותם תמחוי.

51. על פי התוס' שכתבו שמותר לשנותה אפילו לדבר הרשות. וכן היה נוהג רבינו תם לתת לשומרי העיר מכספי צדקה. וכן שיטת רש"י להלן כאן בד"ה אציפי. והוסיפו התוס' דאף שהאומר פרוטה זו לצדקה יכול לשנותה רק כל זמן שלא באה ליד הגבאי, אבל משבאה ליד הגבאי שוב אינו יכול לשנותה, ואם כן קשה שהלא כאן הרי כבר בא לידי הגבאי, מכל מקום בקופה של העיר יכולים לשנות את כספי הצדקה, משום שבני העיר משנים אותה. והוסיף בזה הנמוקי יוסף שאין כאן גזל עניים, משום שהרי זה כאילו נטלו בני העיר הלוואה מן העניים, וכשיצטרכו העניים את הכסף יגבו שוב מבני העיר [ואין לחוש שבני העיר ירדו מנכסיהם, שאין ציבור עני]. ובחידושי אנשי שם

השערים, לקבוע את שער החיטין והיין, שלא ימכרו יותר משער זה, ועל שכר פועלים, לקבוע מהו שכר הפועלים בעיר. (52)

ולחסיע, לקנוס את מי שעובר על קיצתו, על מה שקצבו בני העיר (53).

אמר מר, שנינו לעיל, אין עושיין שררות על הציבור פחות משנים.

מנא הני מילי? מהו המקור לכך.

אמר רב נחמן, אמר קרא, נאמר בנדבת המשכן 'והם [חכמי הלב] יקחו את הזהב' וגו' כדי לעשות מהם את הבגדים. ומפסוק זה [האומר "הם"], לשון רבים, רואים אנו שאין גובים מהציבור בפחות משנים (54).

ומדייקת הגמרא: מפסוק זה משמע, כי דוקא שררות, מינוי על הציבור הוא דלא עבדי בפחות משנים, ולכן רק שנים גובים כספים מן הציבור.

הממון, ואסור לשנותה.

52. שלא יטול הפועל יותר משיעור מסוים, ולא יתן לו בעל הבית פחות משיעור מסוים — יד רמ"ה.

53. ביאור דין זה שחכמים רשאים לקבוע מדות שערים ושכר פועלים, ביארו הר"י מיגאש והריטב"א, שהוא מדין הפקר בית דין הפקר, וכן כתב המרדכי [ת"פ], ואף שתקנה זו קובעים פרנסי העיר ולא בית דין, ביאר המרדכי דטובי העיר הוו בעירם כמו גדולי הדור בכל מקום, וכמו שגדולי הדור הפקדם הפקר... כך טובי העיר הפקדם הפקר. והחזון איש [סימן ד' ס"ק ח] ביאר, שזוהי תקנת חכמים ליתן לבני העיר כח בית דין, ע"ש.

54. על פי פירוש רש"י בחומש, ועי' רש"ש. והנה להלן מבואר, שגבית הצדקה נקראת שררה, משום שגבאי הצדקה כופים וממשכנים את מי שאינו רוצה לתת צדקה. והקשה הקובץ שיעורים, הרי בנדבת המשכן לא היה כלל כפיה, ואם כן לא היתה זו שררה. ותירץ, שבגדי הכהונה באו מתרומת הלשכה ומהשקלים, ועל זה ממשכנים את מי שאינו רוצה לתת.

כתב, שאין כוונת הנמוקי יוסף שזוהי ממש הלוואה, אלא דזה כעין הלוואה, כלומר שאין העניים מפסידים, משום שהציבור משגיח תמיד שלא יחסר להם צרכיהם. אבל שיטת הר"י מיגאש שאסור לשנותה לדבר הרשות, כי גזל עניים הוא, ומותר לשנות רק לצרכי עניים, כגון כסות ובית לינה וקבורה. והרא"ש הקשה עליו, שהלשון 'לכל מה שירצו' משמע אף לדבר הרשות, שאם הכונה רק לצורך עניים, הלא כבר השמיעונו שיותר לשנות מקופה לתמחוי, ולתת לעניי העולם, וכל שכן שיותר לשנות בצרכי העניים של אותה העיר, ובהכרח שהכונה כאן שיותר לשנותה לצרכי ציבור אף שאינם צרכי עניים.

ובעיקר מה שהביאו התוס' מהגמרא בערכין, שהאומר פרוטה זו לצדקה עד שלא באה ליד גבאי יכול לשנותה, ומשבאה ליד גבאי אינו יכול לשנותה, ביאר הגרי"ז [בערכין ו א], על פי דברי הגר"ח [הלכות מכירה פרק כ"ב הלכה י"ז], דמה שאמרו 'בפיך' זו צדקה, דיכול אדם להתחייב בצדקה בפיו, אין זה אלא החלת דין צדקה על הממון, אך עדיין אין זה ממון העני, ולכן יכול לשנותה, [ועי"ש שנתקשה שמכל מקום איך אפשר לשנותה לדבר אחר שאינו צדקה], אבל לאחר שבאה לידי הגבאי, אזי זכו בזה העניים בדיני ממונות, ושוב אין הנודב בעלים על

וזהו השררה, שממונים הגבאים למשכן את בני העיר בעל כרחם⁽⁵⁷⁾.

ומקשינן: איני! וכי כן הוא, שממשכנים את מי שאינו רוצה לתת צדקה?

והא כתיב, שהקדוש ברוך הוא מבטיח [ירמיה ל]: 'ופקדתי על כל לוחציו' [אשגיה להעניש את כל לוחצי עם ישראל].

ואמר רבי יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב, ואפילו על גבאי צדקה! ואם כן מוכח, שאסור למשכן את מי שאינו רוצה לתת צדקה.

ומשינינן: לא קשיא. הא, זה ששינינו כי ממשכנים את מי שאינו רוצה ליתן צדקה, מדובר באדם דאמיד, ויש לו כסף, אלא שאינו רוצה ליתן. והא דמוכח מדברי רב שאין למשכן, הוא באדם דלא אמיר⁽⁵⁸⁾, שאין לו כסף.

הא הימוני, אבל לענין נאמנות, מהימן גם אחד להיות גזבר.

ודבר זה מסייע ליה לרבי חנינא.

דאמר רבי חנינא, מעשה ומינה רבי שני אחין להיות גזברים על הקופה, וקרובים אינם נאמנים כשנים, ואף על פי כן מינה אותם רבי לגזברים, שהרי גם אחד נאמן להיות גזבר⁽⁵⁵⁾.

ודנה הגמרא:

מאי שררותא, מהי השררה שיש לגבאי צדקה?⁽⁵⁶⁾

ומבארת:

דאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוח, לפי שממשכנין הגבאים על הצדקה למי שאינו רוצה לתת, ואפילו בערב שבת, ואינו יכול לומר טרוד אני.

ממשכנים אותו.

57. הקשה הגר"ש רוזובסקי, [אות קפ"א], דלכאורה כפיה זו, היא כשאר המצוות שכופין עליהם, כגון האומר איני עושה סוכה ואיני עושה לולב שמכין אותו עד שתצא נפשו, וקשה שהרי בשאר מצוות ודאי שאין דין ששני אנשים יכפו על המצוה. ותירץ, שדין זה, שצריך שנים לכפות על הצדקה, אינו מעצם דין הכפיה, כי מחמת הכפיה עצמה באמת אין צריך שנים, אלא הוא דין במינוי הגבאים, כיון שממנים אותם גם לכפות, הרי מינוי זה נחשב לשררה, ואין עושין שררה על הציבור פחות משנים. אך הקשה על זה מדברי התוס' שהובא להלן בהערה 59, עי"ש.

58. והטעם שעשיר נקרא אמיר, פירש רש"י

55. ויש לרדן, האם שני אחים יכולים לגבות כסף מן הצבור, דלכאורה, כיון שלנאמנות אין צריך אלא אחד, אם כן יכולים שני אחים לגבות, שהרי יש כאן נאמנות של אחד, ומאידך יש כאן שנים לענין שררה, [דלכאורה גם שני אחים נחשבים כשנים לענין שררה]. ובאמת שכן פסק הטור [יו"ד סימן רנ"ו], ששני אחים יכולים לגבות כסף מן הצבור. אבל מדברי השולחן ערוך שם משמע שאי אפשר למנות שני אחים לגבות אלא רק להיות גזברים.

56. ופירש רבינו גרשום, דקושיה זו היא המשך למה שאמרו לעיל, נאמן אדם אחד להיות גזבר, ולכן מקשינן מדוע לגבי גביה אין גובים אלא בשתים, והרי כל אחד נותן דבר קצוב שמחייבים אותו לתת, ונותן ברצון, ואם כן מה שונה הגזבר מהגבאי, ועל זה משני, דמי שאינו רוצה ליתן

ומביאה הגמרא ראייה, שכופין את מי שיש לו לתת צדקה —

כי הא, כמו דרבא, (59) אכפיה לרב נתן בר אמי שהיה עשיר גדול (60), ושקיל מיניה ונטל ממנו ארבע מאה זוזי לצדקה. (61)

דין על בית דין להפריש מאיסור. ועי' עוד מה שתירץ בזה הקצות החושן [סימן ל"ט סוף ס"ק א'].

ובעיקר הדין שאמרו, שכופין על הצדקה, הקשו התוס', שהרי בחולין [קי ב] אמרו, שכל מצות עשה שמתן שכרה כתוב בצדה אין בית דין של מטה מצווין עליה. ובצדקה כתוב 'כי בגלל הדבר הזה יברכך', ואם כן מדוע כופין על הצדקה. ורבינו תם תירץ שכאן הכונה לכפיה בדברים ולא כפיה ממש [וכתב בשיטה מקובצת, שלפי זה צריך לומר שגם מה שאמרו כאן שממשכנים על הצדקה, הכונה למשכן בדברים, שאם לא כן מה הוכיחו מכאן]. ועוד תירץ שבני העיר קבלו על עצמם שהגבאים יכופו אותם לתת צדקה. [ועי' מהרש"א וקהלות יעקב סימן ח']. ור"י תירץ שבמצוה שיש בה גם לאו כופים אף על גב שמתן שכרה בצידה, ובצדקה יש לאו שנאמר 'לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ ירך'. ובשיעורי הגר"ש רוזובסקי [אות קפ"ג] ביאר את דברי התוס', שדין זה שאין כופין על מצוה שמתן שכרה בצדה, הוא הלכה בהלכות כפיה על המצוות, אבל אם יש לאו אף ללא הדין של כפיה על המצוות יש לכפותו כדי להפרישו מאיסור [וכדברי החוות דעת הנ"ל]. ועי"ש עוד [באות קצ"ג], שהביא להקשות בשם הגאון רבי אליהו ברוך קמאי ממיר, דהנה, רש"י בחולין [קי ב] פירש, שלכך אין כופין על מצות עשה שמתן שכרה בצדה, לפי שלכך פירשה התורה את מתן שכרה, לומר שאם לא יקיימנה זהו ענשו שלא יקבל השכר, ואם כן קשה כיון שיש גילוי בתורה שאין כופין על מצוה זו, מה איכפת לך שיש בה גם לאו, הרי התורה אמרה שאין לכפות על הצדקה. ועי"ש שתירץ, דיתכן שהגילוי הוא רק

בגיטין נב ב, שהוא משום שתמיד אומדים אותו בני האדם כמה ממון יש לו, ואילו העני אין אדם אומדו.

59. וכתבו התוס', שהיה אדם אחר עם רבא, שאם לא כן הרי אין גובין צדקה פחות משנים. ולא הביאו את שמו של האדם השני מפני כבודו של רבא. וכמו שביאר המהר"ם שאותו אדם לא היה גדול במעלה כרבא, ואין זה כבודו של רבא לומר שרבא ואותו פלוני כפווהו.

60. על פי רבינו גרשום.

61. מבואר מכאן שכופין לתת צדקה. וכן פסק הרמב"ם [הלכות מתנות עניים פרק ז' הלכה י'] דמי שאינו רוצה ליתן צדקה בית דין כופין אותו ויורדים לנכסיו. אבל דעת הרשב"א בכתובות מט ב שאין יורדים לנכסיו. והשולחן ערוך פסק כהרמב"ם דיוורדים לנכסיו. והקשו האחרונים, הרי גבי הנותן ריבית קצוזה, שהדין הוא שעל נוטל הריבית להחזיר את הריבית, פסק השולחן ערוך [יורה דעה סימן קס"א סימן ה'] שכופין את מי שאינו רוצה להחזיר את הריבית ומכים אותו אבל אין יורדים לנכסיו. וקשה מדוע בריבית אין יורדים לנכסיו ואילו בצדקה פסק הרמב"ם והשו"ע דיוורדים לנכסיו. ותירץ החוות דעת [סימן קס"א סק"ו] דכיון שבצדקה מלבד המצוה יש לאו ד'לא תאמץ את לבבך', לכן יורדים לנכסיו ומוציאים ממנו כדי להפרישו מאיסור. אבל על החזרת הריבית אין אלא עשה, ולכן אין יורדים לנכסיו. ועי' בשיעורי רבי שמואל כאן שהקשה שהוא סותר עצמו ממה שכתב בנתיבות המשפט שגם במצות עשה יש

נאמר בספר דניאל [יב ג]: 'והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע, ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד'. ודורשת הגמרא:

'והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע'.⁽⁶²⁾ 'המשכילים', זה דיין שמשכיל ודן דין אמת

לאמתו⁽⁶³⁾.

'ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד', אלו גבאי צדקה שמזכים את הרבים במצות צדקה⁽⁶⁴⁾.

למקום שיש את העשה בלא הלאו. ויש אופן שבו יש רק עשה ולא לאו, על פי מה שמוכח מדברי הרמב"ם [הלכות מתנות עניים פרק ז' הלכה א—ב], שהלאו נאמר רק באופן שרואה עני ומעלים עיניו ממנו.

האחרונים [מנחת חינוך [תע"ט], רש"ש ופני שלמה], תירצו את קושית התוס' שמצות צדקה אינה נחשבת למצוה שמתן שכרה בצדה, ואף שנאמר 'כי בגלל הדבר הזה יברכך', אין זה אלא על מה שכתוב בתחילת הפסוק 'ולא ירע לבבך בתוך לוי', והיינו שהקדוש ברוך הוא יברך את מי שנותן צדקה בלב טוב, ואין השכר על עצם הנתינה. והביאו שכבר הביא סברא זו המשנה למלך [הלכות עבדים פרק ג' הלכה י"ד]. עוד תירץ המנחת חינוך, שכיון שרק בפסוק אחד בפרשת צדקה נאמר השכר, ויש כמה פסוקים במקומות אחרים העוסקים במצות צדקה ולא נאמר בהם את השכר, לכן אין זו נחשבת מצוה שמתן שכרה בצידה. וראיה לדבר, דלא שמענו מעולם שאין כופים על מצות מזוזה אף שנאמר בה למען ירבו ימיכם. אלא בהכרח שכיון שנזכרה מצוה זו בפרשה ראשונה של קריאת שמע, ושם לא הוזכר השכר, שוב לא נקראת מצוה זו 'מצות עשה שמתן שכרה מצוה בצדה'.

הקצות החושן [סימן ר"צ ס"ק ג'] והפורת יוסף [בהגהות כאן] תירצו, על פי דברי הכסף משנה, דחיוב צדקה יוצר שעבוד על נכסי האדם, וכיון שהנכסים משועבדים לצדקה יורדים בית דין לגבות את הנכסים המשועבדים לעניים. ועיין בקהלות יעקב סימן ח' שכתב שמדברי הראשונים שלא תירצו כן, מוכח שהם סברו

שאין נכסי האדם משועבדים לצדקה, והאריך שם לבאר מדוע אין הנכסים משתעבדים, ע"ש.

62. לפי גירסת המסורת הש"ס.

63. פירשו התוס' דמה שאמרו כן בכפל לשון 'אמת לאמתו' הוא לומר שני דברים, שאמת הכונה לדין שעל פי הלכה הוא דין אמת שהעדים מעידים כן, אלא שלדין נראה שהדין מרומה והעדים משקרים, ועל זה אמרו כאן דדין שלא חותך את הדין על פי אותם עדים עליו נאמר 'יזהירו כזוהר הרקיע'. ו'לאמתו' הכונה לדין שאינו מטה את הדין.

ועל פי זה פירש המהרש"א, דלכן הדיין יזהיר כרקיע, משום שהרקיע מראיתו כספיר, ואף שבעולם התחתון משתנים גווני הרקיע לפי השינויים שיש בעולם, אבל צבעו האמיתי הוא כספיר, וזהו הדמיון לדיין, שכשיראה הדין מרומה, אין לו ללכת אחריו ולומר שכן הוא האמת ואין לדיין אלא מה שעניו רואות, אלא יחתוך את הדין לפי האמת שלא נראית לעין. ועי"ש תוספת דברים.

ועל דרך זה פירש הבן יהודע, שהדיין דומה לרקיע, דהרקיע ביום מגולה ובלילה מכוסה. כן הדיין לפעמים צריך לכסות עצמו ולא לדון את הדין אם רואה שהדין מרומה. אבל בשאר דינים צריך להיות מגולה ולדון.

64. על פי רבינו גרשום ומהרש"א. והמהרש"א הוסיף שמעשיהם ככוכבים הנמצאים ביום ובלילה, ואינם מאירים רק בלילה. כן הגבאי

במתניתא תנא הברייתא דורשת את הפסוק באופן שונה. **והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע**.

ה'משכיל', זה דייין שדן דין אמת לאמתו, וכן **גבאי צדקה** שמשכילים לדעת מה כל עני צריך.

ומצדיקי הרבים ככוכבים⁽⁶⁵⁾ לעולם ועד, אלו מלמדי תינוקות, והם מצדיקי הרבים שמלמדים ומחנכים את התינוקות לדרך טובה⁽⁶⁶⁾.

כגון מאן? מיהו הדוגמה למלמד תינוקות הנחשב ל'מצדיקי הרבים'?

אמר רב, כגון רב שמואל בר שילת. שהיה מלמד תינוקות מסור, כמו שמצאנו במעשה הבא.

דרב אשכחיה פגש לרב שמואל בר שילת, דהוה קאי בגינתא שהיה עומד בגינה, **אמר ליה רב לרב שמואל בר שילת, האם שבקתיה** עזבת להימנותך?⁽⁶⁷⁾ הלא אתה רגיל ללמד

צדקה מפקחים בעסקי העניים ביום ובלילה, אבל לא יתנו לעניים את הצדקה בפרהסיא כיום, רק יאירו עיניהם בסתר כלילה שלא יתביישו. והחת"ם סופר פירש, שהדמיון לכוכבים הוא, שכמו שהכוכבים מקבלים את אורם מלמעלה ומשפיעים ללמטה, כן הגבאים אוספים כסף מהעם ומחלקים לעניים.

65. וכתבו התוס', דצריך לומר שרקיע מזהיר יותר מהכוכבים, שהרי, בפסחים [מט ב] מבואר שגבאי צדקה עדיפים ממלמדי תינוקות, ואם כן יש לומר שזוהר הרקיע שנאמר על גבאי צדקה, מזהיר יותר מזוהר הכוכבים שנאמר על מלמדי תינוקות. וריב"א בתוס' הביא מפרקי דרבי אליעזר, שמבואר שם שה'רקיע' שנאמר בפסוק, הכונה לרקיע שעל ראשי החיות שאורו כאור החמה. ומה שאמרו לקמן שרבנן יזהירו כצאת השמש בגבורתו, [דמשמע שיזהירו יותר מגבאי צדקה, ואף שגבאי צדקה מזהירים כרקיע], אין זה כאור החמה שבעולם הזה, אלא הכונה לשמש שלעתיד לבא, שאורה הוא שבעתיים מאור שבעת הימים, [ועי' רש"י פסחים סח, א שפירש שהוא פי שלש מאות ארבעים ותשע מאור שבעת הימים, כי שבעתיים הם ארבעים ותשע [שבע כפול שבע], ועל זה נאמר שהאור

יהיה שבעתיים מאור כל שבעת הימים, כלומר ארבעים ותשע כפול שבעה ימים שהם שלש מאות ארבעים ותשע]. והוסיפו התוס' שאור שבעת הימים עצמו הוא כפול שבעתיים מאור החמה בעולם הזה. (ונמצא לפי זה, שאור השמש שלעתיד לבא יהיה פי שבעה עשר אלף ומאה ואחד, שהם שלש מאות ארבעים ותשע כפול ארבעים ותשע).

66. ופירש הבן יהודע, דהדמיון לכוכבים הוא, יען שהכוכבים נראים בעינינו כקטנים מן השמש, אך באמת גדולים הם ממנה אלא שמחמת גובהם נראים קטנים. כן המלמדי תינוקות נראים קטנים בעיני העולם, על שמלמדים לתינוקות האותיות וניקודיהם ומקרא, ואינם נחשבים בעיני הבריות. אך באמת מעלתם גדולה כי הם מלמדים להבל שאין בו חטא, ומלמדים את ראשית התורה, ועיין שם תוספת דברים.

67. כן גרס רש"י. ורבינו גרשום גרס 'לאומנותך', כלומר שכיון שראה אותו בגינה שאלו האם עזבת את מלאכתך ואינך מלמד תינוקות.

את תלמידך באמונה ולשבת אתם תמיד! ?

אמר ליה, הא תליסר שנין דלא חזיא לך, הרי שלש עשרה שנים לא ראיתי אותם, שעזבתי את תלמידי, והשתא נמי, דעתאי עלויהו. ובכל זאת גם עכשיו, שאני עומד פה, דעתי עליהם.

ולאחר שהתבאר בבדייתא שהדיינים יזהירו כאור הרקיע, ומלמדי תינוקות יזהירו כאור הכוכבים, דנה הגמרא:

ורבנן, מאי? (68) לאיזה אור יזכו תלמידי חכמים היושבים ועוסקים בתורה תמיד? (69)

אמר רבינא, עליהם הכתוב אומר, 'ואוהביו, כצאת השמש בגבורתו'.

אור זה עדיף מכל האורות האחרים. (70)

ועתה הגמרא מביאה בדייתא, שבה מבואר כמה תקנות לגבאי צדקה, שלא יחשדו כגנבים.

תנו רבנן: גבאי צדקה אינן רשאים לפרוש זה מזה, אלא חייבים לגבות יחד, שאם יראו האנשים שגובה רק אחד, יחשדוהו שרוצה לגנוב. (71) אבל פורש זה לשער וזה לחנות, ובלבד שיושבי החנות ויושבי השער יראו ממקומם גם את הגבאי השני.

ואם מצא גבאי הצדקה מעות בשוק, אף על פי שמעות אלו שיכים לו, שהרי המוצא מעות בשוק הרי אלו שלו, בכל זאת לא יתנם בתוך כיסו, כי אנשים שיראוהו נותן מעות לכיסו, יחשדוהו בגניבת כספי צדקה. **אלא, נותנן לתוך ארנקי של צדקה, ולכשיבא לביתו יטלם לעצמו.**

כיוצא בו, אם היה גבאי הצדקה נושה בחבירו מנה, ופרעו לו חבירו בשוק, לא יתננו לתוך כיסו, שלא יחשדוהו שגונב כספי צדקה, אלא נותנן לתוך ארנקי של צדקה, ולכשיבא לביתו, יטלם.

תנו רבנן: גבאי צדקה שיש להם פרוטות נחושת של צדקה, ואין להם עניים לחלק, פורטין את פרוטות הנחושת שבידיים למטבעות כסף, כדי שלא יחלידו הפרוטות. אך הם פורטים רק לאחרים, שאנשים אחרים נותנים להם מעות כסף, והגבאים נותנים להם מעות נחושת תמורתם.

אבל, ואין פורטין לעצמן. אין הם רשאים לתת מעות כסף משלהם וליטול תמורתם מעות נחושת, שלא יאמרו שפרטו לעצמם בזול.

וכן, גבאי תמחוי שיש להם מיני מאכל, ואין להם עניים לחלק, מוכרין לאחרים את

התוס' ד"ה ומצדיקי.

71. על פי רש"י. ורבינו גרשום פירש שלא יחשדו זה את זה. ולפירוש רש"י יש להקשות, שאם כן מדוע הוצרכו לעיל לומר שאין צדקה נגבית אלא בשנים משום שאין עושין שררה על הציבור פחות משנים, הרי גם בלא זה אין גובים אלא בשנים מפני החשד. ופירש הט"ז נ"ורה

68. לפי הגירסה שלפנינו, וכן היא גירסת רש"י. אבל המסורת הש"ס הביא גירסת השאלתות 'ורבנן אמרו מאי דכתיב ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, אלו גבאי צדקה ופרנסי העיר'.

69. על פי רבינו גרשום.

70. על פי רבינו גרשום, וכן מתבאר מתוך דברי

אמר אבוי, מריש מתחילה הוה עביד מר, עשה רבה תרי בימי שני כיסים לצדקה, אחד לעניי דעלמא שאינם בני העיר הזאת, ואחד לעניי דמתא לעניי העיר, כי סבר רבה שאין לתת לעניי עולם ממעות שנאספו לצורך עניי העיר.

אך כיון דשמעה להא דאמר ליה שמואל לרב תחליפא בר אבדימי: עביד חד כיסא. עשה לך כיס אחד בלבד לכספי צדקה,

ואתני עלה, והתנה עם הציבור שיתנו את ט-א הכסף על מנת לחלק אותו לכל הבא, ואף לעניי העולם.

וכששמע זאת רבה, איהו נמי הוא עצמו גם עבד חד כיסא, עשה כיס אחד לצדקה, ואתני עלה, והתנה עליו שיחלקנו לכל מי שירצה.⁽¹⁾

רב אשי אמר, אנא אתנווי נמי לא צריכנא לדידי, אפילו תנאי אין צריך לעשות, משום

המאכלים, ואין מוכרין לעצמן, שלא יאמרו שמכרו לעצמם בזול. והגמרא בפסחים [נג] מבארת, שדין זה נלמד מהפסוק 'והייתם נקיים מה' ומישראל'.

ובשעה שמונים הגבאים מעות של צדקה, אין מונין אותן שתיים שתיים, שלא יאמרו שהגבאי נוטל שנים ומונה בפיו רק אחד.⁽⁷²⁾ אלא, מונים את המעות אחת אחת.

אמר אבוי, מריש, מתחילה, לא הוה יתיב, לא ישב מר רבה אציפי על מחצלות דבי כנישתא של בית הכנסת, כיון שמחצלות אלו נקנות ממעות קופה של צדקה, וסבר רבה שאסור לקנות ממעות צדקה דברים אחרים.

אך כיון דשמעה להא דתניא 'ולשנותה לכל מה שירצו', שמוותר לשנות את כספי צדקה לכל מה שירצו הציבור, הוה יתיב ישב רבה על אותם מחצלות⁽⁷³⁾.

הרמב"ן רבינו יונה הרשב"א והרא"ש, שצריך לומר, שאותם מחצלות לא נקנו ממעות של צדקה, אלא שנקנו מתחילה לצורך בית הכנסת, ולאחר מכן שינו אותם לצרכי בית המדרש, וכן היא גרסת הר"ף 'לא הוה יתיב מר אציפי דבי כנישתא בני מדרשא'. ואחר ששמע שכתוב בברייתא שמוותר לשנות כספי צדקה לצורך עניים, למד מזה שמוותר אף לשנות מצרכי בית הכנסת לצרכי בית המדרש. והקשה הרשב"א, וכי רבה לא ידע שאפילו את בית הכנסת עצמו אפשר למכור לכל מה שירצו, כמבואר במשנה במגילה דף כ"ז. ועי' בעליות דרבינו יונה.

1. דהיינו שאם ישאר כסף לאחר שיחלק לבני העיר, יתנו לעניי עולם — רבינו גרשום.

דעה סימן רנ"ז], דכיון שצריך שנים לגביית צדקה משום שאין עושים שררה על הציבור פחות משנים, לכן אם יחיד גובה יש חשד, כי הרואה חושד בו משום שעשה שלא כדין ופירש מחבירו. אבל אם לא היה דין שאין שררה פחות משנים, לא היה חשד באחד שבא לבדו.

72. על פי רש"י. ורבינו גרשום פירש שאין מונים שתיים שתיים כדי שלא יטעה. וכעין זה פירש הרמ"ה.

73. על פי רש"י. ומכאן מוכח ששיטת רש"י כרבינו תם, שמוותר לקנות ממעות צדקה אף שאר צרכי ציבור, ולא דווקא צרכי עניים, ע"ל לעיל הערה 51 ולשיטת הר"י מיגאש שאסור לשנות מכספי צדקה אלא לצרכי העניים, פירשו